

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄

Η ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ (1815-1871)

Στο Συνέδριο της Βιέννης (Οκτώβριος 1814 - Ιούνιος 1815) οι αντιπρόσωποι των νικητριών δυνάμεων ίδρυσαν την **Ιερή Συμμαχία*** και αποφάσισαν να επαναφέρουν το «παλαιό καθεστώς»* των αριστοκρατικών προνομίων (αρχή της νομιμότητας). Η επάνοδος στην «**αρχή της νομιμότητας**» ενίσχυσε τους μοναρχικούς θεσμούς. Οι νικήτριες δυνάμεις καθόρισαν νέα σύνορα στην Ευρώπη, χωρίς να εκτιμηθεί η εθνολογική σύνθεση των πληθυσμών της. Οι λαοί όμως της Ευρώπης, αμφισβητώντας τις αρχές του απολυταρχικού καθεστώτος, προκάλεσαν από το 1820 έως το 1848 μια σειρά από εξεγέρσεις.

Ο **φιλελευθερισμός** και ο **εθνικισμός** υπήρξαν οι κυρίαρχες ιδεολογίες του 19ου αιώνα και ο άξονας γύρω από τον οποίο κινήθηκαν οι λαοί για την εξασφάλιση της πολιτικής και της εθνικής τους ανεξαρτησίας.

Έτσι, δημιουργήθηκαν νέα κράτη στην Ευρώπη είτε από την ένωση μικροτέρων (Ιταλία, Γερμανία) είτε από την απόσχισή τους από μεγάλες αυτοκρατορίες (η Ελλάδα και τα άλλα βαλκανικά κράτη από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και το Βέλγιο από τις Κάτω Χώρες).

Στη **Λατινική Αμερική** εξάλλου οι αποικίες της Ισπανίας και της Πορτογαλίας εξεγέρθηκαν, με αποτέλεσμα τη δημιουργία νέων κρατών.

Η **Βιομηχανική Επανάσταση**, που είχε αρχίσει στην Αγγλία τον 18ο αιώνα, εξαπλώνεται στα υπόλοιπα κράτη της Βόρειας Ευρώπης. Μια νέα τάξη, η **εργατική**, έρχεται στο προσκήνιο τα συμφέροντα της οποίας θα συγκρουστούν με αυτά της **αστικής τάξης**. Παράλληλα κάνουν την εμφάνισή τους ο **συνδικαλισμός** και το **γυναικείο κίνημα**.

Τέλος, οι ΗΠΑ και οι ευρωπαϊκές δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία) εκτόπισαν προοδευτικά τις παλαιές αποικιοκρατικές χώρες (Ισπανία, Πορτογαλία). Ήταν η εποχή της νέας **αποικιοκρατίας**, του **ιμπεριαλισμού***, όπως ονομάστηκε.

1. ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΙΡΗΝΗΣ ΤΗΣ ΒΙΕΝΝΗΣ (1814-1815)

Η σύγκληση του συνεδρίου. Οι τέσσερις μεγάλες δυνάμεις της Ευρώπης που είχαν νικήσει τη Γαλλία του Ναπολέοντα, η Αυστρία, η Ρωσία, η Πρωσία και η Βρετανία, συγκάλεσαν την 1η Νοεμβρίου 1814 συνέδριο στη Βιέννη, για να τερματίσουν και επίσημα τον πόλεμο και για να λύσουν τα προβλήματα που αυτός είχε προκαλέσει. Ήταν το **Συνέδριο Ειρήνης της Βιέννης** (1814-1815), το οποίο αποτελεί σταθμό στην ιστορία της Ευρώπης και του κόσμου. Το συνέδριο κατέληξε στην ομώνυμη **Συνθήκη Ειρήνης** (1815).

Οι ηγεμόνες της Ευρώπης επιδίωκαν να παλινορθώσουν το «παλαιό καθεστώς» (*ancien régime*) των αριστοκρατικών φεουδαλικών προνομίων, το οποίο είχε κλονιστεί σοβαρά από τα πλήγματα που είχε δεχτεί, όσο διαρκούσε η παρουσία των δημοκρατικών Γάλλων στις διάφορες χώρες της Ευρώπης.

Στη Βιέννη οι ηγεμόνες των νικητριών δυνάμεων και οι διπλωμάτες τους συσκέπτονταν και διαπραγματεύονταν, για να ρυθμίσουν από κοινού τα διάφορα ζητήματα που είχαν προκύψει από τον πόλεμο και για να συγκεράσουν τις επιδιώξεις των χωρών τους, αλλά τα ιδιαίτερα συμφέροντά τους δε συνέπιπταν. Συμφωνούσαν μόνο στον περιορισμό της Γαλλίας στα προπολεμικά της σύνορα και στην αποκατάσταση του παλαιού εδαφικού και πολιτικού καθεστώτος στις άλλες χώρες της Ευρώπης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α*

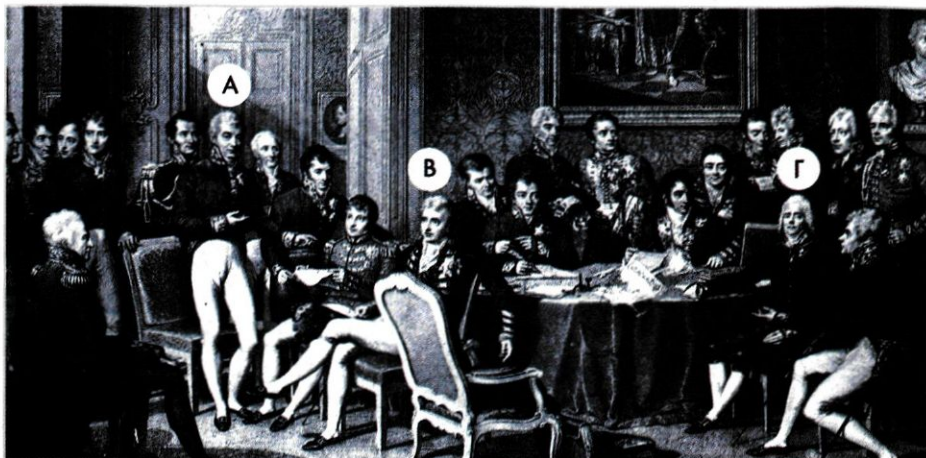
1ο άρθρο της Συνθήκης της Ιερής Συμμαχίας

«Στο όνομα της Αγίας και Αδιαίρετου Τριάδος [...]»

Άρθρο 1ο

Σύμφωνα με τις επιταγές της Αγίας Γραφής που παραγγέλλουν σε όλους τους ανθρώπους να θεωρούν αλλήλους αδελφούς, οι τρεις συμβαλλόμενοι μονάρχες θα παραμείνουν ενωμένοι με δεσμούς πραγματικής και ακατάλυτης αδελφότητας και, θεωρώντας αλλήλους συμπατριώτες, θα παρέχουν ο ένας στον άλλον βοήθεια, συνδρομή και αρωγή σε κάθε ευκαιρία και κάθε τόπο. Θεωρώντας τους εαυτούς τους πατέρες των υπηκόων τους και των στρατών τους, θα τους καθοδηγήσουν στο πνεύμα αδελφότητας από το οποίο διακατέχονται οι ίδιοι, για να προστατεύσουν τη θρησκεία, την ειρήνη και τη δικαιοσύνη...»

J. Monnier, A. Jardin, *Histoire - classe de seconde*, Fernand Nathan, Paris 1978, σ. 262.

Jean-Baptiste Isabey (1767-1855), «Συνέδριο της Βιέννης (1814-1815)». Οι εκπρόσωποι των ευρωπαϊκών κρατών διαπραγματεύονται στο Συνέδριο της Βιέννης. **A.** Ο Αυστριακός καγκελάριος Μέτερνιχ. **B.** Ο υπουργός Εξωτερικών της Μ. Βρετανίας κόμης Κάσλρι. **Γ.** Ο υπουργός Εξωτερικών της Γαλλίας Ταλειράνδος.

Η παλινόρθωση* του «παλαιού καθεστώτος». Τα εδαφικά και τα πολιτικά ζητήματα στην Ευρώπη τα χειρίστηκαν (αφού έγινε δεκτή στο συνέδριο και η ηττημένη Γαλλία) τρεις κυρίως άνδρες, ο υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας κόμης Κάσλρι, ο καγκελάριος της Αυστρίας **πρίγκιπας Μέτερνιχ**, ο οποίος και προήδρευσε του συνεδρίου, και ο υπουργός Εξωτερικών της

Ο χάρτης της Ευρώπης κατά το 1815, όπως διαμορφώθηκε με βάση τις αποφάσεις του Συνεδρίου της Βιέννης.

Γαλλίας Ταλεϋράνδος. Και οι τρεις πίστευαν πως με την παλινόρθωση του «παλαιού καθεστώτος» ήταν δυνατόν να αναχαιτιστούν οι δυνάμεις της ανατροπής που είχε εκθρέψει η Γαλλική Επανάσταση. Αυτοί και οι εστεμμένοι άρχοντες της Ευρώπης ήταν πεπεισμένοι ότι οι πολυεθνικές αυτοκρατορίες* της γηραιάς ηπείρου εξυπηρετούσαν –καλύτερα από τα εθνικά κράτη– την ειρήνη, επειδή οι διάφορες γλωσσικές ή θρησκευτικές κοινότητες της ηπείρου, ιδίως της κεντρικής και της ανατολικής, δεν είχαν σαφή και διακριτά γεωγραφικά όρια. Αυτές οι διάσπαρτες και ανάμεικτες κοινότητες, αν σχημάτιζαν εθνικές πλειονότητες εθνικών κρατών, θα είχαν στην επικράτειά τους ανεπιθύμητες και ευάλωτες μειονότητες, τις οποίες θα διεκδικούσαν γειτονικά κράτη. Αντίθετα με αυτούς, οι λαοί της Ευρώπης έδειχναν να αποφαίνονται υπέρ της εθνικής ανεξαρτησίας.

Αλλά ποιοι ήταν οι λαοί και ποια τα έθνη την εποχή εκείνη; Ποια ήταν τα στοιχεία που χαρακτήριζαν έναν λαό και ένα έθνος; «Λαός» με τη σημασία της πολιτικής κοινότητας και «έθνος» με τη σημασία της πολιτιστικής κοινότητας συνέπιπταν στη Γαλλία, όπου προβλήθηκαν αυτοί οι όροι από τους επαναστάτες ως αρχές με παγκόσμια εφαρμογή. Στη Γαλλία το σχηματισμένο έθνος της χώρας είχε την ίδια γλώσσα και θρησκεία, διέθετε διακριτή ταυτότητα και ιστορία. Σε πολλές περιοχές της Ευρώπης ωστόσο, ιδίως στις επικράτειες των Αψβούργων*, των Ρομανόφ* και των Οθωμανών σουλτάνων, ελάχιστες ήταν οι σχηματισμένες και διακριτές εθνικές κοινότητες. Αν στη Δυτική Ευρώπη η γλώσσα και εν μέρει και το θρήσκευμα αποτέλεσαν τα κυριότερα στοιχεία στον σχηματισμό των εθνών, στην Κεντρική και την Ανατολική Ευρώπη τα στοιχεία αυτά δεν προσφέρονταν για ανάλογη εθνογενετική διαδικασία.

Η εποχή Μέτερνικ. Στο Συνέδριο της Βιέννης κυρίαρχη προσωπικότητα αναδείχθηκε ο Μέτερνικ, ανυποχώρητος υποστηρικτής της μοναρχικής εξουσίας και νομιμότητας και της σταθερότητας. Αν και Αυστριακός στην καταγωγή, πίστευε πως ήταν πρώτα από όλα Ευρωπαίος και πως την ιδέα της Ευρώπης στήριζε και προωθούσε. Ήταν εχθρός των εθνικών κινημάτων και των εθνικών κρατών, επειδή απειλούσαν τη συνοχή της πολύγλωσσης και πολύδοξης αυτοκρατορίας των Αψβούργων, η οποία «στέγαζε» Γερμανούς, Πολωνούς, Μαγυάρους*, Νοτιοσλάβους, Σλοβένους, Τσέχους κ.ά., και υπονόμειναν το όραμα της ευρωπαϊκής ενότητας. Ήταν επίσης εχθρός της δημοκρατίας και των ριζοσπαστικών αλλαγών.

Ο Μέτερνικ, ο Κάσλρι και ο Ταλεϋράνδος επιδίωκαν να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για τη διατήρηση μόνιμης ισορροπίας ισχύος στην Ευρώπη, για την αποφυγή της κυριαρχίας μιας μεγάλης δύναμης, όπως αυτή της Γαλλίας του Ναπολέοντα. Για να προληφθεί νέα διατάραξη της ευρωπαϊκής ασφάλειας από την πλευρά της Γαλλίας, δημιουργήθηκε «ανάχωμα» ισχυρών κρατών στα ανατολικά της: το Βασίλειο της Ολλανδίας, στο οποίο προστέθηκε και το Βέλγιο, παλαιά κτήση της Αυστρίας, και το Βασίλειο της Σαρδηνίας, στο οποίο προσαρτήθηκαν το Πεδεμόντιο και η Γένοβα. Ανακηρύχθηκε επίσης η ουδετερότητα της Ελβετίας. Η Πρωσία προσάρτησε όλα σχεδόν τα γερμανικά εδάφη στα ανατολικά του ποταμού Ρήνου, και έγινε ένα είδος γέφυρας που ένωνε τη Δυτική με την Ανατολική Ευρώπη και χώριζε τη Ρωσία από τη Γαλλία. Η Αυστρία ενίσχυσε τη θέση της έναντι της Γαλλίας με την ανάκτηση της Τοσκάνης και του Μιλάνου και με την προσάρτηση της Βενετίας. Θύματα των ρυθμίσεων αυτών υπήρξαν οι ιταλικές και οι μικρές γερμανικές χώρες. Η Ιταλία και η Γερμανία παρέμειναν, για μισό αιώνα ακόμη, ιστορικές και γεωγραφικές έννοιες, κατακερματισμένες σε μικρά βασίλεια, πριγκιπάτα και δουκάτα, υπό την επιρροή της Αυστρίας και της Πρωσίας αντίστοιχα.

Ο Αυστριακός καγκελάριος, πρίγκιπας Μέτερνικ (Klemens von Metternich, 1773-1859).

Ο τσάρος Αλέξανδρος Α΄. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

«Ο τσάρος Αλέξανδρος Α΄ της Ρωσίας είχε ενθουσιαστεί με την ιδέα μιας χριστιανικής ένωσης της Ευρώπης και είχε πετύχει να πείσει, μετά το 1815, τους ηγεμόνες της Πρωσίας και της Αυστρίας, καθώς και τα περισσότερα κράτη να προσχωρήσουν σε μια "Ιερά Συμμαχία". Αυτή βασιζόταν "στην εμπιστοσύνη και την ελπίδα τους στη Θεία Πρόνοια" και στην πεποίθηση ότι ήταν αναγκαίο η πορεία που θα υιοθετούσαν οι δυνάμεις να βασίζεται, κατά τις αμοιβαίες τους σχέσεις, στις υπέρτιτες αλήθειες που τους διδάσκει η ανώνια θρησκεία του Θεού σωτήρα».

G. Livet, Roland Mousnier, Γενική Ιστορία της Ευρώπης, Παπαζήσης, Αθήνα 1980, τ. 6, σ. 169.

Γένεση και εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Συμφωνίας

«Το άρθρο 6 της Συνθήκης του 1815 καθιέρωνε την Ευρωπαϊκή Συμφωνία: προκειμένου να εξεταστούν τα πρόσφορα μέτρα για τη διατήρηση της ειρήνης και του σεβασμού "των μεγάλων κοινών συμφερόντων" των ευρωπαϊκών Μεγάλων Δυνάμεων, προβλέπεται η περιοδική σύγκληση πολυμερών συνδιασκέψεων. Στην Ευρωπαϊκή Συμφωνία συμμετέχουν αρχικά η Ρωσία, η Αυστρία, η Πρωσία και η Αγγλία· αργότερα θα προστεθούν η Γαλλία (1818) και η Ιταλία (1856). Στην περίπτωση όμως της σύγκλησης διεθνών διασκέψεων, με σκοπό την αντιμετώπιση συγκεκριμένων προβλημάτων, καλούνται συχνά και άλλα κράτη, έστω και μη ευρωπαϊκά, άμεσα ενδιαφερόμενα για τα εκάστοτε επίκαιρα ζητήματα [...]. Θα ήταν, άραγε, δυνατό να διακριθεί στον θεσμό της Ευρωπαϊκής Συμφωνίας μια νέα αντίληψη των διεθνών σχέσεων; Μήπως, πράγματι, οι εισηγητές της απέβλεψαν στη συγκρότηση μιας Ευρωπαϊκής Συνομοσπονδίας; Η απάντηση των κορυφαίων ειδικών είναι αρνητική. Ούτε η συστατική πράξη, αλλά ούτε και οι μεταγενέστερες αποφάσεις συνεπάγονταν την οποιαδήποτε περιστολή της κυριαρχίας των κρατών-μελών της Συμφωνίας προς όφελος ενός υπερεθνικού οργάνου, την οργάνωση της αμοιβαίας προστασίας της εδαφικής τους ακεραιότητας ή, τουλάχιστον, τη ρητή αμοιβαία υποχρέωσή τους να μην προσφύγουν σε πολεμικές ενέργειες το ένα σε βάρος του άλλου».

Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Η οργάνωση της διεθνούς κοινωνίας. Ιστορική επισκόπηση, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 1996, σ. 39-40.

Το τέλος του Ναπολέοντα και η ίδρυση της Ιερής Συμμαχίας. Το έργο του συνεδρίου απείλησε να ανατρέψει ο εξόριστος Ναπολέων Βοναπάρτης, ο οποίος δραπέτευσε από τη νήσο Έλβα, τον τόπο εξορίας του, τον Μάρτιο του 1815, και αποβιβάστηκε στη Γαλλία. Ο Ναπολέων ανακήρυξε τον εαυτό του και πάλι αυτοκράτορα, όμως, χωρίς συμμάχους πια, αντιμετώπισε στο φλαμανδικό χωριό Βατερλό, στις 18 Ιουνίου, τα συμμαχικά στρατεύματα υπό τον Βρετανό στρατηγό Ουέλινγκτον και τον Πρώσο στρατηγό Μπλύχερ. Η ιστορική μάχη κατέληξε στη συντριπτική ήττα του Ναπολέοντα, ο οποίος αναγκάστηκε να παραιτηθεί και πάλι. Ο ηττημένος και έκπτωτος αυτοκράτορας εξορίστηκε στη νήσο του νότιου Ατλαντικού Αγία Ελένη, όπου πέρασε τα υπόλοιπα χρόνια της ζωής του έως το 1821.

Οι νικήτριες ευρωπαϊκές δυνάμεις υποχρέωσαν τώρα τη Γαλλία να υπογράψει νέα συνθήκη ειρήνης, με την οποία έχασε την περιοχή του Σάαρ, που κατέλαβε η Πρωσία, κατέβαλε στους νικητές πολεμική αποζημίωση και δέχτηκε στρατό κατοχής στο έδαφός της. Τη συνθήκη ειρήνης ακολούθησε η υπογραφή της συγκρότησης, στις 26 Σεπτεμβρίου 1815, της **Ιερής Συμμαχίας** μεταξύ της Αυστρίας, της Ρωσίας και της Πρωσίας, την οποία έσπευσε να καταδικάσει η Βρετανία. Η Ιερή Συμμαχία των τριών αυτοκρατόρων αποσκοπούσε να ανακόψει την πρόοδο των φιλελεύθερων και εθνικών κινημάτων. Οι τρεις αυτοκράτορες, ο Φρειδερίκος Γουλιέλμος Γ' της Πρωσίας, ο Φραγκίσκος Β' της Αυστρίας και ο Αλέξανδρος Α' της Ρωσίας, ύψωσαν με τη συμμαχία τους ανάχωμα εναντίον των δυνάμεων που προωθούσαν τις αρχές της **εθνικής αυτοδιάθεσης** και της **λαϊκής κυριαρχίας**, αλλά οι δυνάμεις αυτές σύντομα υπερίσχυσαν.

Το Συνέδριο Ειρήνης της Βιέννης παλινόρθωσε το «παλιό καθεστώς» και καθιέρωσε τις αρχές της **ισορροπίας των δυνάμεων** και της **παρέμβασης**, στο πλαίσιο ενός συστήματος ασφάλειας (**Ευρωπαϊκή Συμφωνία/Concert of Europe**), αλλά οι λαοί της Ευρώπης είχαν ήδη ακούσει τα μηνύματα των Γάλλων επαναστατών. Κάτω από την επιφάνεια της παλινόρθωσης δρούσαν δυνάμεις που αμφισβητούσαν τις αρχές στις οποίες αυτή είχε στηριχτεί. Φιλελεύθεροι ηγέτες, υποστηρικτές της εισαγωγής μεταρρυθμίσεων για την εξασφάλιση συνταγματικής και ευνομούμενης αντιπροσωπευτικής πολιτείας, και ριζοσπάστες, υποστηρικτές δηλαδή της ανατροπής των μοναρχικών καθεστώτων για την εγκαθίδρυση αβασίλευτων πολιτευμάτων, συγκρούονταν πλέον με τους συντηρητικούς, τους στυλοβάτες της παλινόρθωσης.

Ερωτήσεις

1. Να δώσετε το περιεχόμενο των όρων: Ιερή Συμμαχία, «παλιό καθεστώς», Ευρωπαϊκή Συμφωνία.
2. Ποια πολιτική χάραξαν τα μέλη της Ιερής Συμμαχίας με σκοπό την αποκατάσταση της «ισορροπίας των δυνάμεων» στην Ευρώπη; Πόσο βιώσιμες εκτιμάτε ότι ήταν οι ρυθμίσεις στις οποίες προέβησαν; Υποστηρίξτε με επιχειρήματα την εκτίμησή σας.